

© *Володимир СІМПЕРОВИЧ*

**ІСТОРИЧНИЙ ФОРУМ
«ІІ СВІТОВА ВІЙНА: УКРАЇНСЬКИЙ ПОГЛЯД»
(м. Дніпро, Дніпропетровський національний історичний музей
імені Д.І. Яворницького, 20–21 вересня 2018 р.)**

У рамках V Всеукраїнського музейного фестивалю, що проходив на базі Дніпропетровського національного історичного музею імені Дмитра Яворницького (м. Дніпро), 20–21 вересня 2018 р. відбувся історичний форум «ІІ світова війна: український погляд». Його співorganizаторами стали Дніпропетровська обласна державна адміністрація та Дніпропетровський національний історичний музей імені Дмитра Яворницького.

У роботі науково-практичного злету взяли участь відомі історики, журналісти й музейники з різних регіонів України, а також місцеві краєзнавці, студентська та учнівська молодь.

Першого дня роботи історичного форуму з публічними лекціями виступили історики Василь Павлов і Сергій Громенко, заступник голови Українського інституту національної пам'яті Володимир Тиліщак та співробітник Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума» Денис Шаталов. Вони акцентували важливість різнопланових аспектів історії Другої світової війни для сучасного українського суспільства, її україноцентричного прочитання, значення історичної пам'яті та ґрунтовної державної політики в цій царині.

Надзвичайно цікавим і змістовним видався другий день історичного форуму, у рамках якого відбулося чотири дискусії на визначені теми.

Перша дискусія мала назву «У пошуках правди: родинна та суспільна пам'ять про Другу світову війну». Модерував її Сергій Громенко. Спікерами дискусійної панелі стали: старша наукова співробітниця Інституту історії України НАН України Тетяна Пастушенко, менеджерка німецького Фонду «Пам'ять, відповідальність, майбутнє» Леся Харченко та Денис Шаталов. Під час першої панелі було надзвичайно рельєфно продискутовано родинні історії як індивідуалізований напрям вивчення минувшини. Тетяна Пастушенко, взявши за основу історію лише одного остарбайтера, схарактеризувала значення та інструмента-

рій усноісторичних досліджень для реконструкції окремих фактів Другої світової війни, зазначила, що усна історія не реконструює подієвий ряд, а передає особисті враження учасника тих чи інших подій, подекуди репрезентує нові підходи до інтерпретування явищ минулого, акцентувала, що родинний наратив, актуалізуючи ті чи інші пам'яттєві фактуалії, чітко не хронологізує війну рамками 1939 та 1945 рр., де-не-де її початок «проводить» від довоєнних подій та «продовжує» до 1953 р. – дати смерті радянського диктатора. Леся Харченко стисло розповіла історію діяльності Фонду «Пам'ять, відповідальність, майбутнє» в Україні та досить детально презентувала родинні історії про Другу світову війну, подані на конкурс документального оповідання «Бути людиною», який проводився фондом у 2016–2017 рр., відзначивши, що в 2016 р. було подано 69 робіт, а в 2017 р. – вже понад 200 (загалом у конкурсі брали участь представники всіх регіонів України, за винятком Закарпаття). Розповідаючи про ці наративи, спікер зауважила, що такі конкурси проводилися й у Росії, але якщо в Україні учасники та сучасники подій воєнної доби переважно писали про людяність інших (наприклад, 73 конкурсні роботи вміщують епізоди допомоги німецьких родин українцям, які перебували на примусових роботах, 120 історій – як українці допомагали українцям, євреям, німцям та представникам інших національностей), то в Російській Федерації – про себе! Леся Харченко також констатувала, що у людей, які пережили війну, є потреба висловлюватися виключно в позитивному руслі, а також додала, що, оскільки згідно із соціологічними дослідженнями українці ставляться до німців як і до інших націй, у соціологічному сенсі Друга світова війна закінчилася. Висновкуючи свій виступ, спікер резюмувала, що потрібен новий тип наративу про Другу світову війну, найактуальнішим складником якого мають стати історії виживання та приклади людяності. Дмитро Шаталов розповів про родинну пам'ять євреїв, відзначивши, що в ній паралельно «побутує» як загальний (народний) наратив про Другу світову війну, який вкладається в конструкт «народ-жертва», так і індивідуальний наратив тих, хто вижив в умовах нацистського Голокосту, а також тих, хто перебував у лавах Червоної армії та радянському тилу. По завершенні промов зазначених спікерів відбулася панельна дискусія, у рамках якої було актуалізовано низку питань про чисельність українських оstarбайтерів і радянських військовополонених, а також щодо активізації усноісторичних досліджень, зокрема за посередництвом учнівської та студентської молоді.

У рамках другої дискусії, що мала назву «Достовірна історія війни: ідентифікація та популяризація», спікерували історик і публіцист Роман Кабачій, історик Олександр Марінченко, блогер і популяризатор історії Юрій Гудименко та Сергій Громенко. Модератором цієї панелі був Василь Павлов, який відразу «змакетував» її у форматі «запитання – відповідь». Першим змодерованим запитанням стало таке: «Чи потрібна популярна історія?». Спікери одноставно підтвердили необхідність публічної історії в Україні, відзначивши при цьому, що популяризація вітчизняної минувшини має відбуватися не лише за посередництвом навчальної літератури, а й за допомогою засобів масової інформації, науково-популяр-

них студій та інтерв'ю з учасниками Другої світової війни. Друге запитання до спікерів Василь Павлов сформулював так: «Чи має Україна право на власний міф про Другу світову війну?». Олександр Марінченко відзначив, що історичний міф завжди протилежний історичній правді, проте якщо міф формується як наратив, то він має право на існування. Водночас спікер констатував, що наявні й певні проблеми, зокрема, яким чином донести такий міф-наратив до суспільства та як написати історію зрозумілою для соціуму мовою. Сергій Громенко реплікував, що «незрозумілість» сучасного історичного наративу бере свої витoki з традицій німецької історіографії, а тому цю «традиційність» необхідно долати. Роман Кабачій відзначив, що міф твориться на реальних фактах, а тому головне в міфотворенні – не «перегинати палицю» та працювати виключно в фарватері історичної дипломатії. Юрій Гудименко відзначив, що міф не потрібний, адже історичні міфи побутували до 1990-х років, потім в історіографії домінував напрям, визначений гаслом «український народ завжди страждав» (тотальний комплекс жертви), а з 2014 р. вітчизняне історієписання можна схарактеризувати умовним лозунгом «мене не чіпай», та резюмував, що конструювання сучасного наративу має базуватися на правдивих фактах і відбуватися в рамках притомної загальної концепції історії України у Другій світовій війні. Суть третього запитання зводилася до того, що Василь Павлов запропонував спікерам назвати по одному улюбленому сюжету Другої світової війни. Роман Кабачій розповів про уродженця Київщини Андрія Чабана («діда Андрія»), який «встиг» і попартизанити, і повоювати в лавах Армії Крайової, Червоній армії та Українській повстанській армії, а також відбути покарання в радянських таборих. Сергій Громенко спинився на діяльності УПА в Криму та на Донбасі. Олександр Марінченко – на новій версії датування початку нацистської окупації Дніпропетровська, яка, на відміну від радянської історіографії, «відсуває» її більш ніж на місяць – із 26 серпня – на 29 вересня 1941 р. Четвертим запитанням до спікерів стало таке: «Як ідентифікувати українців у Другій світовій війні? Українці – герої, жертви, інший варіант?». Юрій Гудименко відзначив, що всіх ототожнювати не можна, українці – не герої й не жертви, потрібно підходити зважено, робити висновки. Роман Кабачій констатував, що ідентифікація українців, учасників Другої світової війни, має базуватися на людиноцентризмі – «на всіх треба дивитися як на всіх “наших”». Сергій Громенко висновкував, що конструкт «герой – жертва» не можна застосувати навіть до однієї особи та, як приклад, навів зигзаги життєвих шляхів генерала Павла Шандрука та радянського льотчика Амет-хан-Султана. Олександр Марінченко запропонував долати націоналістичний наратив, говорити не про Україну, а українців, реконструювати їхні індивідуальні ролі під час Другої світової війни. П'яте запитання Василь Павлов сформулював так: «Чи можемо в популяризаційному розрізі порівнювати ідентифікацію українців у Першій світовій та Другій світовій війнах?». Спікери констатували, що такі порівняння проводити можна, хоча й зауважили, що масштаби викликів двох війн неспіввідносні, адже, по-перше, різною була національна ідентифікація українців, по-друге, під

час Першої світової війни полем воєнних експериментів стали лише Волинь і Поділля, а під час Другої світової – уся територія України. По завершенні спікерських промов були продискутовані такі запитання, як коректність застосування терміна «українці» (пропонувалося – «народ України»), культивування історичного міфу про Олексія Береста та інші.

Третя дискусія проходила під темою «Друга світова війна в інформаційній війні: політика, масова культура, ЗМІ». Її учасниками стали публіцист і журналіст Віктор Трегубов, історик Валерія Лавренко, журналіст та телеведучий Павло Казарін, Юрій Гудименко, Василь Павлов і Роман Кабачій, модерував – журналіст та телеведучий Віталій Гайдукевич. У своїй вступній промові він констатував, що в царині інформаційної війни з Росією Україна системно ще нічого не протиставила, але кроки в цьому напрямі ведуться. Василь Павлов розповів про російський інформаційний і науковий фактори, відзначив, що українська освіта не встигає за науковими розробками, а меморіалізація, на жаль, несе ворожу ідеологію та символи, акцентував роль ЗМІ в інформаційній війні. Віктор Трегубов схарактеризував міф про «Велику Вітчизняну війну», який культивує Росія, відзначив гостру необхідність розвінчування історичних міфів в Україні, потребу в активізації публічної історії. Юрій Гудименко апелював до необхідності збільшення діапазону проблематики Другої світової війни та напрацювання ґрунтовних висновків. Роман Кабачій звернув увагу на важливість співпраці між науковцями та журналістами, примноження пізнавальних телепрограм і популярних журналів. Валерія Лавренко відзначила потребу в досягненні пам'яттєвого консенсусу між суспільством і державою, широкому обговоренні актуальних тем воєнної історії, інтенсифікації дискусійних платформ. Павло Казарін констатував, що власний погляд на Другу світову війну має перетворитися на вагомий критерій суверенітету країни. Віталій Гайдукевич відзначив, що в контексті інформаційного конфлікту необхідно переписати радянське бачення Другої світової війни. Василь Павлов резюмував, що має відбутися трансформація історичної політики, адже ще й досі комеморативні заходи ініціюються «знизу», а насправді держава має взяти відповідальність і формувати попит у цій царині. На завершення третьої панелі відбувся «обмін» думками з аудиторією, були продискутовані окремі запитання.

Четверта дискусія мала назву «8 та 9 травня: як відзначати?». Модерував її Павло Казарін. Спікерами дискусійної панелі були письменник і блогер Максим Бужанський, письменник Ян Валетов, Олександр Марінченко, Василь Павлов, Юрій Гудименко та Віталій Гайдукевич. Олександр Марінченко відзначив, що радянська й російська традиції «святкування» 9 травня є нетотожними, адже маркерним дефінітивом у СРСР був лозунг: «Слава радянському солдатowi», а в нинішній Росії – «Наша Перемога». Василь Павлов зауважив, що ідеологічного розриву між датами немає, є лише різниця в часі. Інший погляд висловив Максим Бужанський. На його думку, 9 травня як День перемоги переносити не потрібно, а відзначення 8 травня як Дня пам'яті і примирення немає сенсу. Ян Валетов

реплікував, що потрібне і 8, і 9 травня, але зауважив, що в такому випадку робити із старшим поколінням. Віталій Гайдукевич констатував, що нині переконувати когось із реальних ветеранів не потрібно, їх залишилося надзвичайно мало, міф про «9 травня» «підживлюють» фейкові ветерани, й головне завдання в нинішніх умовах полягає в тому, щоб цей наратив не перейшов на молоде покоління, а тому необхідно відкидати емоції та політичні мотивації і просувати конструкт «ніколи знову». Юрій Гудименко наголосив, що 8 травня потрібно відзначати як День пам'яті і примирення («українці вбивали українців»), 9 травня від історії Другої світової війни відокремити не можемо, але потрібно завжди мати на увазі, що це один із «пунктів» пропаганди Російської Федерації, яка спочатку за допомогою «георгіївських стрічок», а нині «Безсмертного полку» веде «ідеологічну війну» на теренах України. Максим Бужанський погодився, що «Безсмертний полк» – це спекуляція, але висловив думку, що заборона подібних акцій може призвести до загострення політичної ситуації. Павло Казарін відзначив, що 9 травня – це свято суб'єктності СРСР, але навіть у радянських умовах існувало дві традиції його відзначення – офіційна й неофіційна. Василь Павлов висловив думку, що є потреба «розвести» ці відзначення на державному та родинному рівнях. Олександр Марінченко констатував, що ці дати не конкурентні, а тому необхідно позбавитися від радянськоцентричної і європоцентричної версій історії Другої світової війни, розширити її хронологічні горизонти. По завершенні спікерських рефлексій була продискутована низка запитань, а Павло Казарін підбив підсумки форумної панелі.

Комунікаційні платформи на кшталт цього історичного форуму є надзвичайно цінними, значимими та актуальними подіями в науковому та освітньо-комунікативному просторі. Загалом кейсові розмірковування та дискусійні висновки можна виокремити в такі узагальнюючі тези: історія Другої світової війни потребує загальної концептуалізації та рельєфного україноцентричного вектору; наративування, пам'ятання та комеморування подій воєнної минувшини має максимально позбавитися історичних міфів, радянських пропагандистських кліше, політичних спекуляцій і соціальних містифікацій; етатистський підхід до історії Другої світової війни має поступитися антропологічному виміру воєнної доби; важливе місце в популяризації подій та фактів війни має посісти публічна історія.

Історичний форум «II світова війна: український погляд» надасть нових імпульсів у наукових дослідженнях та презентаційних практиках і стане дієвою платформою для фахових дискусій та освітньо-комунікативних і репрезентаційних програм у майбутньому.